

PLESZEWSKI MIKROREGION OSADNICZY SPOŁECZNOŚCI ŁUŻYCKICH PÓL POPIELNICOWYCH W PÓŹNEJ EPOCE BRĄZU I WE WCZESNEJ EPOCE ŻELAZA

STRESZCZENIE

Przedstawiona rozprawa stanowi pierwsze szczegółowe studia nad społecznościami łużyckich pól popielnicowych w południowo-wschodniej Wielkopolsce. Za właściwą dla zainicjowania systematycznych prac nad osadnictwem w późnej epoce brązu i początkach epoki żelaza w dorzeczu Proсны uznano koncepcję badań mikroregionalnych. Okolice Pleszewa zajmują na mapie archeologicznej tej części Wielkopolski miejsce szczególne. Okres rozwoju społeczności łużyckich pól popielnicowych jest tam reprezentowany przez wartościowy korpus źródeł, który został poddany gruntownej procedurze analitycznej. Z relatywnie niewielkiego obszaru, położonego przede wszystkim w środkowym dorzeczu lewego dopływu Proсны – rzeki Ner, znane są z wieloletnich badań wykopaliskowych dwie nekropolie – w Pleszewie i Brzeziu, pow. pleszewski, na których ujawniono łącznie 667 zespołów grobowych; ponadto skarby i liczne punkty osadnicze zarejestrowane podczas badań przeprowadzonych w ramach "Archeologicznego Zdjęcia Polski". Szczególnie korzystne uwarunkowania źródłowe predestynowały pleszewskie skupisko osadnicze do objęcia studiami mikroregionalnymi, dającymi możliwość odpowiedniego powiązania głównie źródeł sepulkralnych z całym kontekstem środowiskowo-kulturowym.

Celem podjętych studiów było przedstawienie stosunków osadniczych w mikroregionie pleszewskim, powiązane z wnikliwą, interdyscyplinarną analizą dostępnych źródeł archeologicznych. Do realizacji powziętego celu zastosowano ogólnie przyjęte w archeologii pradziejowej metody oraz procedury badawcze. Punkt wyjścia niniejszej dysertacji stanowi analiza archeologiczna dostępnego materiału, koncentrująca się na kwestiach klasyfikacji typologiczno-chronologicznej. Podjęte w tej partii pracy rozważania pozwoliły określić chronologię źródeł na niemalże cały okres rozwoju społeczności łużyckich pól popielnicowych, począwszy od III okresu epoki brązu aż po początki okresu halsztackiego D. Istotnym elementem procedury badawczej były

odniesienia do sąsiednich środowisk kulturowych, tworzących w tej części dorzecza Prozny swoisty konglomerat.

Prześledzenie stosunków osadniczych w skalach mikro i makroregionalnych składa się na następną część rozprawy. Zagadnienia te zostały poprzedzone charakterystyką uwarunkowań środowiskowych, wpływających na podejmowane decyzje osadnicze. W rozdziale szczegółowo zaprezentowano wszystkie znane stanowiska z okresu rozwoju społeczności łużyckich pól popielnicowych na analizowanym obszarze, obejmującym 12 arkuszy AZP. Odrębne uwagi poświęcono zagadnieniu rozmieszczenia nekropolii, jednoznacznie wskazując na ich peryferyjne położenie względem wyodrębnionej mikroregionalnej jednostki osadniczej. Granice pleszewskiego mikroregionu zostały wyznaczone metodami matematyczno-statystycznymi, z uwzględnieniem elementów geografii humanistycznej i lokalizacji specyficznej kategorii źródeł, jaką są skarby. Przeprowadzona analiza wiarygodnie udokumentowała zakres przestrzenny wspomnianej jednostki terytorialnej, obejmującej obszar o powierzchni ok. 90 km².

Kolejny rozdział pracy został poświęcony zagadnieniom obrządku pogrzebowego. Będące do dyspozycji źródła z cmentarzysk w Brzeziu, stan. 29 oraz Pleszewie stan. 2 i 7 dały doskonałą podstawę do przeprowadzenia kompleksowej analizy metodami matematycznymi. Bogactwo konfiguracji elementów funeralnych z wyznaczonego terytorium predestynowało pozyskane zespoły grobowe, jak i całe wyżej wymienione nekropolie, do wieloaspektowego studium statystycznego, umożliwiającego obserwacje wielu prawidłowości, u podstaw których leżał ówczesny system wierzeń i symbolika miejsc grzebalnych.

Następna część rozprawy dotyczy problematyki stanu biologicznego badanej populacji i próby jej rekonstrukcji. Poczynione w tej partii pracy ustalenia stanowią częściowe wypełnienie postulatu badań mikroregionalnych w aspekcie paleodemografii. Stopień rozpoznania archeologicznego i charakter źródeł, obejmujących głównie stanowiska sepulkralne, zawężyły możliwości badawcze do analizy materiałów z miejsc grzebalnych, które z kolei posłużyły za podstawę do szacunków dotyczących wielkości grup użytkujących cmentarzyska. W obliczeniach zastosowano nowatorskie rozwiązania, czerpiące z wyników badań dotyczących pierwotnych rozmiarów nekropolii. Uzyskane rezultaty w zakresie gęstości zaludnienia w pleszewskim mikroregionie osadniczym zdają się poddawać w wątpliwość celność wcześniejszych szacunków

paleodemograficznych wykonanych dla Wielkopolski doby późnej epoki brązu i początków epoki żelaza.

Odrębny rozdział dysertacji poświęcono zagadnieniu chronologii i periodyzacji pleszewskiego mikroregionu osadniczego. Do czasowego uporządkowania licznych materiałów źródłowych z metodycznie pozyskanych zespołów grobowych zastosowano metody statystyczne. Studia mikroregionalne nad chronologią i periodyzacją łużyckich pól popielnicowych, przy aktywnym wykorzystaniu metod przyrodniczych, przede wszystkim metody radiowęglowej, wyznaczają właściwy kierunek prac nad doprecyzowaniem dotychczasowych systemów chronologiczno-periodyzacyjnych. W zaproponowanym ujęciu możliwe było wyróżnienie czterech głównych etapów rozwoju lokalnego i mocno synkretycznego modelu łużyckich pól popielnicowych, odzwierciedlających rytm rozwoju kulturowego na analizowanym odcinku dolnej Prosny.

Rozprawę zamyka charakterystyka przemian kulturowo-osadniczych pleszewskiego mikroregionu w później epoce brązu i wczesnej epoce żelaza. Poznanie mechanizmów występujących na etapie powstania i zaniku systemów łużyckich pól popielnicowych na analizowanym obszarze wymagało nakreślenia stosunków osadniczo-kulturowych w czasach bezpośredniej styczności chronologicznej (społeczności mogiłowo-trzcinieckie, kultura pomorska). W tej części zostały omówione wyniki badań metodami nieinwazyjnymi nieznanymi dotychczas cmentarzysk kurhanowych, zlokalizowanych w dolinie Prosny, które na tym etapie rozpoznania łączyć należy ze społecznościami środkowej epoki brązu.

Podsumowaniem całości podjętych w pracy rozważań jest próba krytycznego ustosunkowania się do koncepcji „grupowego” porządkowania zjawisk kulturowo-osadniczych społeczności łużyckich pól popielnicowych w południowo-wschodniej Wielkopolsce oraz prezentacja pleszewskiego mikroregionu osadniczego na tle współczesnych dlań zjawisk kulturowych. Tradycja środkowobrazowej „strefy przemieszania” elementów wschodnich i zachodnich jest wyraźnie czytelna w materiale archeologicznym późnej epoki brązu z okolic Pleszewa. Wyróżniony pleszewski mikroregion osadniczy zajmuje zatem szczególną pozycję w rozwoju nadodrzańskich społeczności „łużyckich”, stanowiąc strefę kontaktową ugrupowań zachodniowielkopolskich, górnośląsko-małopolskich i środowiska środkowopolskiego, a od początków wczesnej epoki żelaza jawi się jako rubież północno-wschodniej prowincji halsztackiej. Lokalny, swoisty konglomerat cech kulturowych przejawia się głównie we

współwystępowaniu różnych form ceramicznych i niektórych elementów obrządku pogrzebowego, charakteryzujących wymienione ugrupowania.

Integralną część rozprawy stanowi kompletny katalog źródeł archeologicznych ujawnionych na cmentarzyskach w Brzeziu, stan. 29 i Pleszewie, stan. 2 i 7, będących główną podstawą źródłową prezentowanych w pracy rozważań. Szczegółowemu opisowi obiektów towarzyszy komplet tablic z rysunkami inwentarzy i schematami grobów, a także plany zbadanych stref stanowisk w zróżnicowanych konfiguracjach. Do rozprawy włączono w formie aneksów analizy specjalistyczne: oznaczenia antropologiczne, archeozoologiczne, a także petrograficzno-geochemiczne i chromatograficzne analizy ceramiki.